

Vilnius,
miestas
arčiausia
širdies

Maria Znamierowska-Prüfferowa

Alma littera

ŠV. MYKOLO BAŽNYČIA

Argi nebūna dažnai pasaulyje taip, jog žmogus turi savą, artimiausią, bičiulišką bažnyčią, į kurią ateina retomis laimės valandomis, kad su džiugiu dėkingumu susilietų su Visagaliu, ir skausmo akimirkomis, kad atrastų save ir iš šventovės išeitų vėl iškelta galva. Bažnyčią, į kurią įžengi, kad tyloje ir vienatvėje išlygintum savo takus ir nuramintum širdį.

Tokia bažnyčia per porą dešimtmečių man tapo balta, tamsiomis čerpėmis dengta Šv. Mykolo bažnyčia.

Kai eini Pilies gatve Aušros Vartų link, iš Šv. Mykolo skersgatvio sušmėzuoja trys juodi ažūriniai kryžiai, puošiantys Šv. Mykolo bažnyčios fasadą.

Didelis džiaugsmas mums buvo senamiesčio grindinio sutvarkymas. Kaip išdidžiai dabar žingsniuodavai šiuo ar Bernardinų skersgatviu į savo bažnyčią.

Kada bežvelgčiau į tą jaudinantį fasadą pro švelnias dviejų gluosnių vyteles, visad mane pagauna gaudumas, tarsi išvydus bičiulį, kuris taip skirtingai šypsosi permainingo dangaus fone, pro šviesius, lengvai besisūpuojančius pavasario lapus arba pro gelstančias rudens šakas.

Kartais nuostabiai raiškiai juoduoja nuplikusios šakelės, pabrėždamos švarų bažnyčios baltumą.

Kaipgi dažnai bažnyčia nušvinta saulėje spindulingu šypsniu – lyg motina, apglėbianti ta šypsena ir glaudžianti prie savęs.

Į bažnyčios kiemą einama pro arką, kuri sudaro barokinės varpinės dalį. Čia prie vartų auga klevas, o netoliese tie patys du gluosniai, regis, nuolat šnekasi su bažnyčia, lengvai nusvarinę šakas iš gatvelės per baltą aukštą sieną į kiemą.

Kiemelis mažas: jį supa bokštas su vartais, bažnyčia ir klebonija, čia įsiterpusi kaip vienuolyno mūro dalis. Nors vienanavėje bažnyčios erdvėje susisluoksniavusios kelios epochos ir stiliai, vidus su savo paveikslais ir gražiais marmuro antkapiais sudaro darnos ir ramybės įspūdį. Graži ir varpinė bokšte, rymanti ant dviejų galingų pilorių.

Į pirmą tarpsnį veda dvidešimt medinių laiptelių. Kaipgi gerai juos pažįstu iš tų metų, kai bokšto vidus buvo apgaubtas slėpinių, kai paslapčia kopdavai vis aukščiau, suktais, trapiais laipteliais į tamsų kupolą, kad kur nors prisėstum ant kokių senų sijų ir tyloje klausytumeisi savo pulso ir švelnios muzikos, plaukiančios iš gaivaus jaunos bičiulystės šaltinio, iš dangaus, iš medžių, iš ryškėjančių Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčios fragmentų, kurie čia, šiame šventovės kampelyje, suskamba stebuklinga, nepakartojama darna.

Po ilgų valandėlių, praleistų varpinėje, tarsi atitolusi nuo žmonių ir pasaulio lipdavai žemyn girgždančiais laipteliais, ir dar sykį tave apgaubdavo kažkoks Italijos dvelksmas. Jis plūsdavo iš mažų apleistų kapinaičių, kur šalia kelių tujų vešlioje, piktžolių prižėlusioje vejoje stovi baltos, čia keistai vienišos dorėniškos kolonos, primenančios laikus, kai palei aukštą sieną ant jų kilo galerijos.

O kaip dažnai širdis imdavo maištauti, kai bažnyčia būdavo užrakinta, ir su koku džiaugsmu visada sveikindavai tą žemą erdvę, tuos altorius ir langus, visą nenusakomą numylėtos šventovės bylą.

Vakarais senoviškas metalinis žibintas mesdavo raudoną atšvaitą į kiemelį, skendintį paslaptinguose šešėliuose ir sutemose, kurios nunešdavo į praeities pasaulį, ir pasijusdavai tarsi einanti į paskutines metines gegužės pamaldas.

Kartais ši bažnyčia nuskraidindavo į kitą, irgi nepažįstamą metą – atrodydavo, tarsi būtų vienuolyno koplyčia. Šaltoje tyloje išgirdavai tyrus moteriškus balsus, maldas ar giedojimą, o ant pakopų priešais didįjį altorių, apsidangščiusios baltomis skraistėmis, klūpodavo jaunos vienuolės.

BERNARDINŲ BAŽNYČIA IR VIENUOLYNAS

Žengiu į ilgą koridorių krikščioniais skliautais. Užgriūva tokia sunki tamsa, kad atėjus iš saulėkaitos akys vos ne vos ima atskirti voratinkliais apaugusias klausyklas ir didelius pajuodusius, suskilinėjusius paveikslus. Kone kiekviename iš jų matyti klūpančios figūros pamaldžiai iškeltomis rankomis ir maldavimo pilnomis akimis.

Kodėl gi taip retai paveiksluose ir gyvenime malda reiškiamas džiaugsmas ar laimė?

Matiniai koridoriaus langai, kurių maži stiklai sudužę arba užję voratinkliais, žvelgia į kiemą, jau nuo Šv. Onos gatvės¹ gožiamą piktžolių.

Į kairę nuo bažnyčios įėjimo – prieangis su žvaigždiniu skliautu, toliau per kiaurymes matiniuose stikluose matyti nuščiuvę kiemeliai, apleisti, užžėlę krūmais ir žaluma, kurioje ryškiai violetu atsimuša gėlės.

Ir čia į akis krinta didžiulis apleistumas ir netvarka. Vaikštau koridoriais, žvalgausi po visus kampus – šiandien ieškau vargonininko. Aplinkui tuščia ir tylu, visa skendi tamsybėse. Suklumpu užkliudžiusi kažkokias skrynias ar suolus, pagaliau užkopiui laipteliais prie žemų durelių. Gražiūs skliautuotos menės, buvusios vienuolyno bibliotekos, vidury stovi juodas fortepijonas, o po akimirkos jau šypsosi jaunas, spinduliuojantis veidas žilo vargonininko, kljuojančio išmuštus stiklus.

Vargonai nukentėjo nuo sproгимų. Rugsėjo 17-ąją, atmintiną dieną, kai buvo nužudyti dešimt įkaitų ir mirė brangi bičiulė, jis negalės groti vargonais Bacho (*Johann Sebastian Bach*) tokatos *C dur*, žada fisharmonija pagroti preliudų ir fugų.

Kalbamės apie Vilnių. Vargonininko veidas dar labiau nušvinta. Čia gimė šis vienišas žmogus, suaugęs su muzika,

¹ Dabar Maironio (iki cerkvės).

bažnyčia ir miestu. Be Vilniaus nemokėtų gyventi, tie žodžiai išsiveržia taip paprastai ir savaime.

Tamsiais laiptais kone apgraibomis dabar lipu į viršutinį aukštą; čia koridoriuje rikiuojasi eilė mažų vienučių, išsiskleidžiančių nelyginant pluoštas minčių, kurių kiekviena užsiveria kaip atskira esybė vienoje iš skliautuotų celių.

Iš už kažkokios sienelės prasiveria durys. Sukumpusi, skaromis apsimuturiavusi būtybė apsižvalgo sunerimusi dėl mano žingsnių. Purvas ir tvanka primena, kad čia esama kelių senučių emeričių, jau nuo seno susisukusių lizdą viršutiniuose vienuolyno aukštuose. Tik mirtis jas išveda į ūksmingą Bernardinų kapinių sodą.

Išeinu į vienuolyno kiemą. Skaisčioje saulėje dar skaudžiau užgauna akis bažnyčios apsidės ir didelio dviaukščio bernardinų vienuolyno sienų sužalojimai.

Jau užlopytas čerpių stogas, o dabar darbininkai ant pastolių užkalinėja lentomis bažnyčios langus. Vienuolyno sparne iš Bernardinų sodo pusės pro išdaužtus stiklus ir išplėstas langų nišas matau freskas mūsų Dailiųjų menų skyriaus salėse, akyse iškyla auditorijos ir iškilmių dienos, kai būdavo atidaroma kasmetė paveikslų bei skulptūrų paroda. Ir prislėgta širdis dar labiau susispaudžia.

Po kiemą su maldynu rankoje vaikšto kunigas klebonas.

Vienuolyno gyventojų lūpose dar gyvi pasakojimai apie apsiausties dienas, kai keliolika sviedinių pataikė į bažnyčią, vienuolyną ir vienuolyno kiemą.

Išeidama dar noriu žvilgtelėti į mažą, medine arka užvertą kiemą prie varpinės. Einu paskui kažkokį vyrą. Ant durų įspėjantis užrašas: *Zly pies*¹. Staiga vyras atsigręžia, pajuntu pikto ir nepatiklių žmogaus akių kirtį.

Tik kitą dieną įžengiame į tą žavų, pilną poezijos kiemelį, kurį supa bažnyčios siena, prie jos priaugusi varpinė ir mažas namelis.

1 Piktas šuo.

Kiemelyje sodelis, tankiai priaugęs subtilių gėlių. Ūmai pasijuntame patekę į kampilį, tokį nutolusį nuo pasaulio, tokį kupiną tylos ir, regis, viduramžiško grožio, kad sustojame užkerėti. Tuo tarpu lyg kokioje *commedia dell'arte* atsiveria mažas langelis, pasirodo moteriškas pavidalas ir klausia, ko ieškome, – taip prasideda pokalbis.

Dar akimirka, ir kažkur iš to nuostabaus namelio apačių išdygsta kone pasakiška mažos senučiukės figūra su spalvingu languotu sijonu, su didele raudonai mėlyna nosimi – ir stovi valandėlę tylėdama prie sienos, tarsi pozuotą geriausiam XVIII amžiaus flamandų mokyklos meistriui, nė nesuvokdama, kad savo pasirodymu įkvėpė gyvybę paveikslui ir užtepė paskutinę ryškią dėmę.

Kažkada vėliau kalbėjaisi su ta senučiuke. Gimusi Sokulkos¹ pavieta, nuo seno gyvena prie bažnyčios. Atvažiavo čia su savo kunigu iš kaimo, kurio ilgisi, nes ten „kvepia javai ir žydi žirniai ar bulvės – kvapai – miškas, o kas čia tuose mūruose – oras nepatiko“².

Šalnotą 1944 metų rugsėjo 17-osios rytą einame į pamaldas Bernardinuose. Prieš metus per gedulo mišias už Gledis Kler Čanserel (*Gladys Claire Chancerelle Reynolds*) – brangiąją mūsų širdies seserį – bažnyčia aidėjo galingais Bacho tokatos *C dur* akordais. Tada bažnyčioje žmonės šnabždėjo vieni kitiems praėjusią naktį suimtų įkaitų vardus. Tą valandą jų jau tikriausiai nebuvo gyvų.

Šiandien, po Vilniaus apsiausties, įrašų datos primena senuosius miesto gaisrus. Skaitau: 1383, 1419, 1513, 1530, 1610, 1655, 1706, 1715, 1737, 1741, 1748 – istorijoje turbūt esama dar ilgesnio sąrašo.

Apmetu žvilgsniu bažnyčios navas, skliautus, marmuro antkapius. Pagrindiniame altoriuje tamsi Nukryžiuotojo Kristaus figūra. Šoniniuose rokoko altoriuose, padarytuose iš blizgančio

1 *Sokółka* – Palenkės vaivadijos miestas.

2 *Zapach zboża i kwitnie groch czy kartofle – zapachi – las, a cóż tu w tych murach – powietrze podobalo się.*

liepos medžio, švyti juodi ir auksiniai paveikslai, virš jų it erškėčių vainikai ar žvaigždės skleidžiasi strėliški mediniai spinduliai.

Sekmadienis, bažnyčios suolai pilni žmonių. Šiandien matau čia tiek taurių vyriškų galvų, pražilusią, palinkusią, bylojančių apie slepiamą kančią.

Nuo choro už altoriaus, tarsi iš už didelės scenos, atsklinda švarių vaikiškų balsų giedojimas, o po valandėlės girdžiu, kaip Bacho preliudai palengva užtvindo bažnyčią. Mąstau, kad tokia muzika ir skaidrus vaikų neregijų choras, kokį girdėjau Liaskuose¹, – tai pачios tyriausios maldos formos.

1945 metų kovo 25-oji

Vakar vidudienį nuėjau į Bernardinų bažnyčią. Tuščia ir tylu. Kažkur gilumoje klūpojo viena moteris. Paskutinis šeštadienis prieš Didžiąją savaitę. Altoriuose paveikslai uždangstyti violetiniu gazū. Didžiajame altoriuje geltonai dega žvakės.

Bažnyčia nuostabiai ori ir susikaupusi, kažkokia išbaigta ir tobula savo rimtyje.

Vaizdai ir mintys praranda aštrumą ir kone staiga širdis ima plakti lėtesniu ritmu, tarytum įžengusi į kietą, rūsčią, bet paprastą žemę.

1945 metų gegužės 25-oji

Gegužinės pamaldos: moterys ir saujelė senų vyrų. „Melskis už mus“, – paskui kunigą kartoja tikintieji. Litanija baigiasi. Žvakės gęsta. Žmonės pajuda ir pamažu, susikaupę ir santūrūs, išeina. Tarpdury atsisuka ir klaupiasi. Mergaitė vedasi už rankų dvejetą mažylių. Ir jie priklaupia. Dar lieka keletas asmenų.

¹ *Laski* – kaimas Varšuvos paviete, ten paveldėtame palivarke XX a. pradžioje iš Ukrainos kilusi motinėle Elzbieta Čacka (*Róza Maria Czacka*) su savo įkurta seserų pranciškonijų Kryžiaus tarnaičių vienuolija įsteigė vaikų neregijų prieglaudą ir mokyklą, tebeveikiančią ir mūsų dienomis.

Kažkokia ponia juodomis akimis ir kenčiančiu veidu. Durys girgžda gailia kaimo smuiko gaida. Dar vienur kitur bažnyčios kertėse kelios moterys šnabžda maldas suoluose ir ant altorių laiptelių. Jaunas kunigas su kažkuo šnekasi prie klausyklos.

Šiandien jis kalbėjo apie nuolaidumą, apie šventąjį Pranciškų, apie romiuosius ir nuolankiuosius. Žmonės neskubėdami skirstosi. Dar dega viena žvakė, dar liko kelios susimąčiusios figūros.

Dabar tvirčiau žinau, kaip yra gera galėti giedoti Sveika, Marija ir melstis, tegu ašarotomis akimis, su savais žmonėmis, sava kalba.

Mąstau apie žmones, kurie neskuba, apie tyliuosius žmones ir jų jėgą, apie žodžius iš „Kristaus sekimo“, kurie kalba apie savęs išdalijimą.

Kaipgi sunku ištarti žodį „nuolankumas“, kai dega širdis ir galva, kai trokšti kovoti ne tik su savimi, bet ir su pasauliu, ir vis tiek, nepaisant visko, norisi kurti.

Ir vėl mintys grįžta prie Tomo Kempiečio žodžių: „Laimingas tas, kurį moko pati tiesa ne praeinančiais vaizdais ir žodžiais, bet rodydamasi tokia, kokia ji yra.“

ŠV. ONOS BAŽNYČIA

Vieną dieną randu atvirus kaltinius Šv. Onos bažnyčios vartus.

Šiame nykiame, be išraiškos, kažkokiame išskirtinai primityviame interjere susirinkusi saujelė žmonių. Stovi kažkaip nedarniai, o tarp jų kunigas sako pamokslą – paskubomis, žiūrėdamas kažkur į šoną, tarsi jam nė nerūpėtų tie užklydę parapijiečiai.

Ir bejėgiškai pagalvoji – kodėl šioje puošniu apdaru garsėjančioje bažnyčioje vidus toks apleistas, surikiuotas abejinga pamotės ranka, – nors mano pažįstama elgeta to nemato ir sako apie bažnyčią: *Malusienki, ale tadny, wesoly.*¹

¹ Mažutėlė, bet daili, linksma.

KATEDRA

Turbūt taip ir nesugebėjau atrasti savojo kelio į Katedrą. Ji atsiskleisdavo tik akimirkomis, leidžiantis saulei, kai parausdavo sykiu su dangumi, ar žydroje dienos pilkumoje, kai sušvelnėdavo raiškios apybraižos, arba kokią nors vasaros vakarą, kai žeme nusidriekdavo mėlyni šešėliai ir apglėbdavo ją, akims palikdami vieną kitą portalo, šoninės kolonados, Kazimiero koplyčios fragmentą.

Kartais žiemą sniegas apdangstydamo Vilnių taip rūpestingai, kad išnykdavo visi negražumai ir netobulumai, miestas tapdavo švarus, o kai kuriuose kampeliuose tiesiog neprilygstamas.

Ir Katedros aikštė tada pasirodydavo visu puikumu. Sutemdavo, įsižiebdavo elektros lempos, kažkur už Katedros, virš jos dunksodavo Pilies kalnas, išryškėdavo kolonos, Katedros bokštas regėdavosi tvirtesnis, po kojomis girgždėdavo sniegas, ir pro skrajojančias snaiges kartu su Katedra išgražėdavo visas pasaulis, užtrauktas besimainančia dailia užuolaida.

Kartais eidavau Katedros link, o ji akyse augdavo, didėdavo, kol sustodavau pakelta galva priešais portiką, papuoštą išmoningomis rozetėmis.

Ir vis kliūdavo negrabios, nedailios Jelskio (*Kazimierz Jelski*) figūros ant stogo, besišaukiančios dangaus skūsdamosi savo bjaurumu.

Tada prisimindavau, kaip su vienu matematikos profesoriumi, visada pasirengusiu iškrėsti kokią kvailystę, planuodavome numesti tas figūras nuo stogo. Šiandien viena iš jų stovi sužalota sviedinio.

Katedra anksti uždaroma – spalio rytą čia tuščia ir šalta. Virš presbiterijos, aukštai prie lango, siūbuojančių medžių fone kažkas taiso išdužusius stiklus.

Ant presbiterijos laiptelių klūpo keli žmonės. Tyliai gieda Tėve mūsų – po akimirkos girdi: „...ir atleisk mums mūsų kaltes, kaip ir mes atleidžiame savo kaltininkams.“

Įeina kažkoks darbininkas ir klaupiasi – vienišas, paniręs į savo vyrišką skausmą.

Nuo klasikinio altoriaus, nuo galingų piliorių, nuo gražių Smuglevičiaus ir kitų meistrų paveikslų plaukia rimtis, harmonija ir tylą.

O nuo sienų praėjusio šimtmečio atminimo lentos šiandien vėl mums byloja: „Kun. Adomas Stanislovas Krasinskis, priešo smurto auka, m. 1891, 20 metų praleido tremtyje.“¹

Ir toliau: „Kun. Karolis Hrineveckis, Vilniaus vyskupas 1883 [...] tremties kančių nesileido palaužiamas.“²

Šoninės koplyčios užrakintos, ir *Sancti Casimiri* pamatysi tik pro puikias geležinių vartų grotas. Altoriuje vis šypsosi barokiniai angeliukai – mieli Šv. Petro ir Povilo bažnyčios vaikų giminaičiai.

Vaikštau po ištuštėjusią Katedrą, kol užėinu mažutį, greičiausiai XVI amžiaus, žinomą Dievo Motinos su Kūdikiu paveikslą. Kabo į kairę nuo altoriaus, paprastas ir naiviai geraširdiškas, šioje didelėje Katedroje – artimiausias iš paveikslų.

ŠV. JURGIO BAŽNYČIA

Kartais mokyklinė, elegantiška Šv. Jurgio bažnyčia man primena didingą skandinavishką laivę, pirmagaliu atsisukusią į nedidelę Ožeškienės (*Eliza Orzeszkowa*) aikštę³. Ir tada į galvą ateina keistuoliška mintis – kad miesto bažnyčios ir visi pastatai staiga ėmė ir atgijo – krustelėjo – ir štai plaukia mūsų Vilniaus slėnio paviršiumi, priartėja vienas prie kito, kažką vienas kitam sako, nutolsta ir galop kažkurią akimirką sustoja, suakmenėja nejudrūs, nutyla ir taip stovi ilgus amžius įspūdingoje, ne visada mums suprantamoje dermėje.

- 1 X. Adam Stanisław Krasieński, *ofiara przemocy wroga, zm. w 1891, lat 20 na wygnaniu spędził.*
- 2 Ks. Karol Hryniewiecki, *Biskup Wileński 1883 [...] cierpieniem wygnania złamać się nie dał.*
- 3 Dabar Kudirkos.

JĖZUITŲ VIENUOLYNAS

Pro bjauriai nešvarius Savičiaus gatvės namo Nr. 12 vartus išeinu į Augustinų gatvę, bėgančią tarp dviejų buvusių vienuolynų, – iš kairės pusės augustinų, iš dešinės jėzuitų.

Aplink karo metui būdinga netvarka, apleistumas ir purvas. Žiūriu į galingą jėzuitų vienuolyno mūrą, kur dabar įsikūrusi sužeistų rusų ligoninė. Kažko paklausiu gatvę šluojančio žmogaus, ir staiga atpažįstu mūsų ilgametį pusaklį Universiteto sargą. Nemačiau jo keletą metų; klausausi ilgo pasakojimo apie dukrą ir sūnų, išvežtus į Vokietiją, – pažinome juos, kai buvo dar vaikai. Mūsų laimingi Universiteto metai tvyksteli išsekusioje sargo figūroje.

Atsisveikinant spausdamas man ranką palinkėjo, kad dar susitiktume ir džiaugtumės, ir jau abu žinojome, kada tas džiaugsmas gali mus ištikti, su kokia įtampa jo laukiame.

Pasuku Didžiosios gatvės link, ir čia, nors netoliese stūkso negražūs namai, Šv. Kazimiero skersgatvis suskamba monumentaliu ir švairiu akordu.

Jėzuitų vienuolyno kontraforsai, Šv. Kazimiero bažnyčios apsidė ir dar kažkoks senas mūro pastatas sudaro savotišką masyvų dermę, sušvelnintą lengvai permestos arkos, kurioje matyti paslaptingas langelis su grotomis.

AUŠROS VARTAI

1944 metų lapkričio 14-oji

Atitraukiu užuolaidą, pasižiūriu pro langą. Žvilgsnis įsiremia į tirštą kiemo tamsą. Dar kelios akimirkos buities darbų – ir jau esame savo mažoje tylioje gatvelėje.

Koksai keistas šiandien atrodo pasaulis – paryčio brėkšma pilkšva ir žydra kaip dideli debesų kamuoliai danguje.

Plaukia lėtai, didingai. Dar maža žmonių gatvėse. Dar mūsų žingsniai aidi tuštumoje aiškiai ir tvirtai. Aukštai danguje girdėti paukščių riksmas. Didelis pulkas sukilo skristi. Po valandėlės ir šis guvus juodas būrys išsisklaidys ir dings debesyse.

Einu į darbą. Rotušės aikštė šiandien pilka kaip dangus, regis, dar ne visai atsibudusi. Muziejuje dar tamsu ir tuščia – išeinu ir sustoju prie Aušros Vartų. Aukso atšvaitais rusena Dievo Motinos paveikslas, iš tolo nematyti veido, tik graakščiai sudėtos rankos.

Atmintyje gyvai iškyla J. O. paskaita, kurioje pranešėjas įrodinėjo, esą šis paveikslas nutapytas Vilniuje apie 1780 metus vienuolio, galbūt unito, atvykusio čia iš Kijevo.

Ir mintys skrenda į tą nuostabų miestą, kuriame soborai ir cerkvės – pilnos bizantinio meno ir bažnytinio giedojimo – atrodė tarsi didingos šventyklos, įvesdinančios į nepažįstamą ir paslaptinę Rytų misterijų pasaulį.

Gal vienuolis, tapantis Vilniuje Aušros Vartų Dievo Motiną, turėjo širdį, kupiną Kijevo grožio?

Dabar prie bažnyčios sienos ir gatvės vidury klūpo žmonės; daugiausia moterys ir mergaitės. Iš Naujininkų pusės, nuo geležinkelio, vis plaukia praeiviai – jauni vyrai, iškelta galva skubantys į darbą.

Žiūriu į vieną iš jų ir galvoju: nejaugi praeis Aušros Vartus ir nė neatsigręš, – tuo tarpu nepažįstamasis atsisuka ir klaupiasi, už jo antras ir trečias.

Nuo chorų atsklinda giesmė: „Bet nuo visokių pavoju...“ – pakyla kažkur į aukštybes ir netikėtai susilieja su mano vaikystės gegužinėmis pamaldomis, kai įkvėptas giedojimas įkvėpdavo jėgų, sustiprindavo Gėrio troškimą, o visų svarbiausia – gyvenimo stebuklo pojūtį, kuris ir šiandien, užgniaužtas ir prislėgtas po karo metų šarvu, gyvena ir pulsuoja trumpomis dovanotomis akimirkomis.

ŠV. TERESĖS BAŽNYČIA

1944 metų spalio 14-oji

Rytą Šv. Teresės bažnyčia man primena katakombas. Požemio tamsybės. Kur ne kur dega žvakės. Prie mažo šoninio altoriaus kunigas aukoja mišias. Prie klausyklos prigludo kažin koks moteriškas pavidalas. Suoluose tamsuoja nejudantys žmonių siluetai. Tyla tarpais tokia pat gili kaip tamsa. Vien nuo Aušros Vartų atsklinda choro giedojimas.

1944 metų lapkričio 1-oji

Šiandien, sekmadienį, bažnyčioje skamba giesmė:
*Serce Jezusa – ucieczko nasza / Zlituj się, zlituj nad ludem Twym.*¹

1944 metų gruodžio 25-oji

Šiandien Šv. Teresės bažnyčia tokia stebuklingai graži, kad norisi dėkoti, jog ji yra, stovi sveika, atvira, pasiekiamą mūsų akims ir mūsų alkstančioms širdims.

Šią vidudienio valandą čia karaliauja tyla, pridengta tamsos ir blankaus aukso švytėjimo.

Kur pažvelgsi, visuose altoriuose mirguliuoja jos taurios spalvos – karališkai, maloniai, mistiškai ir taip gailėtingai.

ŠV. BALTRAMIEJAUS BAŽNYČIA

Netikėtai patiems sau tarp bjaurių namų Užupio gatvėje įeiname pro vienus grotuotus vartus, ir štai prieš mus pasirodo mažiausia bažnytelė – Šv. Baltramiejaus, pastatyta 1824 metais.

¹ Jėzaus Širdie, mūsų prieglobsti, / Pasigailėk, pasigailėk savo tautos.

Į galvą ateina Kasprovičiaus žodžiai iš „Vargdienių knygos“¹, kad nėra čia nieko ypatinga. Tik vienas kitas baroko ir klasicizmo bruožas, ir vidus neapsakomai kuklus, bet vis dėlto ji jaudina kažin koku paprastumu ir naivumu, ir ta kalėjimo vienatve tarp nedailių aplinkinių mūrų, ir plačia panorama iš už sienos, kuri ją supa, – štai ten, už Vilnelės, Rasų ir Belmonto link.

Aplink bažnytėlę ošia apie dvidešimt klevų ir pora uosių, pasodintų rūpestingo žmogaus rankos. Pradedame suprasti prisirišimą prie šios mažutės šventovės, kurią kartą viena vargdienė senutė pavadino *czyścieńki kościółczek*².

VISŲ ŠVENTŪJŲ BAŽNYČIA

Po katastrofos, ištikusios Vilniaus žydus, Visų Šventųjų bažnyčios apylinkės, priklausiusios getui, visiškai pasikeitė.

Anksčiau bažnyčia, vienuolynas ir kaimyniniai seni mūrai kone skęsdavo triukšme ir purve. Išsitrindavo kaip nesiprausiusio, apsiskarmaliavusio žmogaus bruožai. Šiandien stovi tragiškai nuogi ir orūs tarp namų, užkaltų lentomis, žiojinčių tuštuma ir sunaikinimu, stovi šviesesni, švaresni ir vėl išraiškingi. Rodos, tarsi bylotų, kad šis senas, mažai pažįstamas, bet senove alsuojantis kvartalas gali atgimti.

Ir Visų Šventųjų bažnyčia tarytum atgavusi savo senąją vertę. Stūkso didinga, pačiame vėlyvojo baroko žydėjime, pastatyta su polėkiu, plačiu mostu.

Gera sėdėti mažoje priešais stovinčio namo nišoje ir žiūrėti į tą vešlų baroką, suaugusį su Vilniumi plačiai išsišakojusiomis ir stipriomis šaknimis.

1 Jan Kasprowicz, *Księga ubogich* – 1916 m. išėjęs eilėraščių rinkinys, autorė prisimena šias eilutes: *Nie ma tu nic szczególnego, / Żadnych tu dziwów świata...*

2 Švarutė bažnytėlė.

Matome jį gyvenantį, didingą ir tvirtai suręstą, drąsių linijų ir kupiną rimties.

Ir viduje tas pat iškilmingumo pojūtis, laisvas didelių, plačių erdvių ir paviršių alsavimas.

Deja, vidaus puošyba, kaip dažnai esti Vilniuje, šventovės vertės nedidina. Rokoko altoriai neprikausto žvilgsnio. Angeliukai skrajoja it vasariniai vabzdžiai.

Vis dėlto susikaupimas ateina, ūmai ir netikėtai, – šoninėje koplyčioje, kur iš Dievo Motinos paveikslo, Romos Šv. Alfonso bažnyčios paveikslo kopijos, sklinda raminantis gerumas ir primena Marijos žodžius, kad žmonių sieloms reikia labai daug vienvės.

Virš įėjimo į zakristiją – kažkoks keistas šventasis su aptaisais; priešingoje pusėje, koplyčioje, milžiniškas paveikslas vaizduoja nežinia kokios šventovės gaisrą karo metu. Jos sienas gina kunigas su kryžiumi, o aplink ant sukruvinto sniego guli žuvusieji ir sužeistieji.

Šis paveikslas nejučia primena grįžtamąją istorijos bangą, neseniai praėjusias Vilniaus apsiausties dienas.

ŠV. MIKALOJAUS BAŽNYČIA

1944 metų spalio 31-oji

Jau keleri metai nebuvau šioje bažnyčioje. Dabar kiek kartų mėginu užėiti, vis randu užrakintas duris. Bažnyčią supa beribė tylą. Galbūt ji kyla iš nuščiuvusių aplinkinių namų, o gal iš mažų šventoriaus kapinaičių darnos ir tvarkos.

Jau apiblukusi ryškiaspalvė mūrinė siena stovi sveika, aklinomis arkomis apjuosusi tą mažą erdvę, atitvėrusi nuo pasaulio, gindama nuo visų viesulų, – juk aplinkui namai sudegę ir subombarduoti, styro vien griaučiai ir griuvėsiai, o bažnyčia per stebuklą išlikusi nepaliesta tarp sugriautų geto gatvių.

Kieme dar žaliuoja nenutrypta veja ir guli nepažeistos didelės plokštės, o palei sieną auga tvarkingai susodintos tujos.

Pagaliau šiandien, spalio 31-ąją, įeinu į vidų. Iškart apgaubia tylių rytmečio mišių didis susikaupimas. Kunigas celebruoja apsiautęs raudonu arnotu. Presbiterijoje nuo skliauto nusvirę raudoni festonai.

Bažnyčioje tuščia. Klūpo trise. Pajuntu klausiamą žvilgsnį – turbūt tos moteriškos gerai pažįsta nuolatinius parapijiečius.

Prisimenu, kad tai viena seniausių Vilniaus bažnyčių, ir dabar, nors porą kartų perstatinėtas, jos nedidelis trinavis vidus prakalba griežtu gotikos likučių paprastumu ir puikaus žvaigždinio skliauto harmonija. Rokoko chorai, rodos, kuo gražiausiai sutaria su keturiais aštuonkampiais pilioriais.

Nuo altoriaus atplaukia žodžiai: *Dominus vobiscum*, o po valandėlės girdėti lietuviškai: *Melskimės – melskimės*, – ir prislopintas kelių balsų atsakas: *Garbė Jėzui Švenčiausiam*. Tada nuaidi kažkoks solinis, persmelkiantis giedojimas. Bobelės su skaromis eina šventos Komunijos.

Bažnyčioje maža paveikslų, maža puošmenų – prie pietinės sienos stovi didelis Rapolo Jakimavičiaus (*Rafał Jachimowicz*) sukurtas paminklas, o įrašas skelbia: *Vytautas Didysis / 1430–1930 / Lietuvos Didysis Kunigaikštis / Tėvynės Nepriklausomybės / Gynėjas*.

Galbūt čia, šioje kuklioje bažnyčioje, susitelkę lietuviško išdidumo ir orumo likučiai.

ŠV. STEPONO BAŽNYČIA

Diena krypsta vakarop. Vis dėlto norime kaip tik šiandien aplankyti Šv. Stepono bažnyčią.

Ilga, monotoniška Šv. Stepono gatvė be galo nutįsusi iki Pylimo. Iš pradžių praeiname virtinę išlikusių senų namų,